

Чаплюк Оксана Іванівна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Київського університету права НАН України

Теоретико-правові проблеми доктринального визначення суб'єктів міжнародної правотворчості

Ефективність регулювання сучасних міжнародних відносин беззаперечно є залежною від наявної якісної системи міжнародних юридичних документів. Проте досягнення відповідного правового результату можливе ймовірно лише при належному процесуальному здійсненні міжнародної правотворчості. Беззаперечно, що це залежить від значної кількості факторів, серед яких, на нашу думку, принципового значення відіграє суб'єктне забезпечення міжнародно – правотворчого процесу. Зокрема, В. Шишко визначає правотворчість як один із видів людської діяльності, яка є глибоко інтелектуальною і відбувається під безпосереднім впливом духовної культури людини. Людина виступає одночасно адресатом і суб'єктом права, оскільки право твориться людиною і спрямоване також на її свідомість і поведінку [1, с.10]. Слід, зазначити, що динаміка суспільного життя на міжнародному рівні не лише потребує формування та зміни існуючих способів прийняття міжнародних документів, а й модернізації теоретичних і практичних підходів до процесуальних засад їх творення, особливо в контексті осіб (суб'єктів), які є безпосередньо творцями норм міжнародного права. Зокрема, досліджуючи особливості творення сучасних норм міжнародного права Н. Тазієв стверджує, що традиційні способи формування норм міжнародного права набувають якісно нового змісту, адже стали доповнюватися новими механізмами міжнародної нормотворчості [2, с. 4]. Аргументуючи це твердження, можна припустити, що значна трансформація процесуального характеру міжнародної правотворчості, в першу чергу, торкається суб'єктного забезпечення формування норм міжнародного права, як в контексті розуміння цієї категорії, так і в кількісному складі. Зокрема, традиційним в теорії міжнародного права є підхід, у відповідності до якого основним суб'єктом міжнародної правотворчості виступає держава, а інші суб'єкти міжнародного права виконують виключно факультативну роль в зазначеному процесу [3, с. 53 – 54]. Враховуючи існуючі наукові підходи до характеристики процесуальних засад формування норм міжнародного права в контексті дослідження суб'єктів міжнародної правотворчості, слід зазначити, що вони потребують не лише вдосконалення, а й ґрунтовного наукового переосмислення щодо їх різновидів та

© Чаплюк О.І.

особливостей. Наукові роботи, які присвяченні дослідженню міжнародної правотворчості, в основному торкаються з'ясуванню процесуальних засад формування норм міжнародного права, де виокремлюються суб'єкти міжнародної правотворчості як основний інститут, що забезпечує дієвість усіх процесуальних основ здійснення правотворчості на міжнародному рівні. Вказані погляди обґрунтовувались такими вченими як В. Буткевич, В. Василенко, О. Мережко, В. Моравецький, А. Соколова, Г. Тункін. Таким чином, вищезазначене не лише акцентує увагу на актуальності вивчення категоріальних теоретико – правових засад суб'єктів міжнародної правотворчості, а й визначає мету дослідження, що полягає в з'ясуванні їх значення та визначенні їх правового статусу.

Враховуючи недостатність наукових досліджень в теорії міжнародного права щодо розуміння значення суб'єктів міжнародної правотворчості, слід на нашу думку, охарактеризувати зазначений аспект з позицій поглядів в теорії права, які більш конкретизовано досліджували важливість цієї категорії в процесі формування норм права. Даний підхід, на нашу думку, є цілком адекватним, адже міжнародна правотворчість є особливим різновидом правотворчості, в цілому.

Досліджуючи правотворчу діяльність Європейського Союзу, О. Шпакович звертає увагу на те, що всі новації в праві створюються зусиллями людського розуму для досягнення певних цілей, з урахуванням можливих наслідків, на підставі суб'єктивного розуміння суспільних і природних закономірностей, тенденцій, спираючись на правову спадщину, в рамках суб'єктивно-правової реальності з подальшим перенесенням в об'єктивну реальність [4, с. 153]. Про залежність якості нормативно–правового акта від належного складу сформованої комісії зазначав ще А. С. Піголкін, стверджуючи, що продуманий підбір членів комісії – це одна з необхідних умов, яка передує високоякісному акту, який готується [5, с. 32]. С. Г. Дроб'язко акцентує увагу на важливості суб'єктного забезпечення правотворчості не лише на практичному, а й на теоретичному рівні. З'ясування природи прпвотворчого процесу в широкому його розумінні як процесу суб'єктивного, усвідомленого потребує правильного визначення кола учасників цієї діяльності [6, с. 18]. Інакше кажучи, ґрунтовне дослідження особливостей суб'єктного складу міжнародної правотворчості є запорукою широкого, достовірного пізнання її природи та сутнісного призначення як основного різновиду правотворчості, в цілому. Щодо практичного забезпечення здійснення правотворчості, то розвиваючи далі точку зору С. Г. Дроб'язка, А. С. Піголкін стверджує, що правотворчість як система складається, перш за все, із суб'єктів, що мають ключове значення, оскільки вони повинні правильно і своєчасно усвідомити всі правоутворчіюючі фактори, виявити правові потреби, а також їх негатив, позитив і

тенденції [5, с. 26]. Таким чином, вчений також є прихильником залежності якісної та дієвої правової бази від розумових, інтелектуальних здібностей та талантів суб'єктів правотворчості [7, с. 22]. Дещо схожою щодо значення суб'єктів правотворчості є думка Р. О. Халфіної, яка зазначає, що процес пізнання залежить від компетенції і порядку діяльності суб'єктів правотворчості, що забезпечують повноту пізнання об'єктивних факторів, об'єктивність оцінок, котрі являють собою прийняття рішення про створення юридичного документу [8, с. 55]. Таким чином, аналіз зазначених підходів підтверджує важливість суб'єктів міжнародної правотворчості в якості фактора, що забезпечує послідовність здійснення процесу формування норм міжнародного права, а також їх якісний зміст.

Виокремлюючи суб'єктів міжнародної правотворчості, доцільно, на нашу думку, виходити із характеристики суб'єктів міжнародного права. Зокрема, вони є учасники міжнародних відносин, що володіють міжнародними правами і обов'язками, здійснюючи їх на основі міжнародного права і в передбачених випадках несуть міжнародно–правову відповідальність. Суб'єктами міжнародного права є: держави, міжнародні організації, до повноважень яких, зокрема в сфері міжнародної правотворчості, належать: право на укладення міжнародних договорів, членство в міжнародних організаціях, участь в роботі міжнародних конференцій [9, с. 14]. Таким чином, це зумовлює можливість охарактеризувати правовий статус держави і міжнародних організацій як суб'єктів міжнародної правотворчості.

Процес творення норм міжнародного права неможливо уявити без участі держави. На думку В. Василенка, держава відіграє центральну роль у системі регулювання як національних, так і міжнародних відносин. Вона виступає творцем національного і міжнародного права і використовує їх норми в якості інструмента забезпечення своїх потреб [10, с. 195]. Це надає можливість характеризувати її в якості основного суб'єкта міжнародної правотворчості.

Разом з тим, пасивна наявність держави на карті світу не обумовлює активність процесу міжнародної правотворчості, оскільки для інтенсифікації цього необхідні відносини, тобто міжнародна співпраця. Саме відносини між державами, в теорії міжнародного права, є тією об'єктивною основою (базисом), що сприяє виникненню норм міжнародного права, на зміст яких впливають інтереси і воля взаємодіючих на міжнародній арені держав [11, с. 49 – 50]. Таким чином, міжнародна діяльність держав є одним із ключових факторів, що зумовлюють активізацію формування норм міжнародного права. Активна участь окремої держави в міжнародній правотворчості вивляється і в процесі формування міжнародного звичаю, укладення міжнародного договору. В першому випадку держава визнає правила поведінки, що є результатом багаторазового практичного використання і набули форми звичаю, або ж бере

безпосередню участь у формуванні норми міжнародного права шляхом укладення міжнародного договору спільно з іншими державами. В цьому випадку держава забезпечує власні інтереси, узгоджує позицію з іншими державами щодо об'єкта правового регулювання, змісту і форми моделі «майбутньої» норми права.

Зазначене вище є підставою для висновку про те, що норми міжнародного права є результатом виявлення волі держави на міжнародному рівні. Держави є особливими суб'єктами міжнародної правотворчості, оскільки є повноправними учасниками політичних, економічних, культурних, фінансових процесів, що відбуваються на міжнародному рівні, а тому і відіграють важливу роль у процесі творення норм міжнародного права.

На особливу наукову увагу в процесі формування норм міжнародного права заслуговують питання діяльності міжнародних організацій, як одного із основних суб'єктів міжнародного права. О. Шибаєва зазначає, що вони відіграють вагому роль та значення в процесі здійснення міжнародної правотворчості [12, с. 78]. Все частіше формування норм міжнародного права здійснюється з їх безпосередньою участю, незважаючи на те, вони не володіють суверенітетом і є особливими суб'єктами міжнародного права, що значно відрізняються від держав. Однак це не применшує важливості їх ролі в міжнародній правотворчості. Укладення міжнародними організаціями договорів з державами і між собою свідчить про те, що міжнародні організації аналогічно державам є повноправними суб'єктами міжнародного права, роль яких починається від допоміжних функцій при формуванні норм міжнародного права і до розробки обов'язкових правил, в тому числі таких, що мають характер правових норм [13, с. 198]. Особливість міжнародних організацій як одного із основних суб'єктів міжнародної правотворчості полягає в тому, що саме вони є універсальними інституційними органами, завдяки яким забезпечується формування якісних норм міжнародного права, посилюється співпраця між державами, державами і міжнародними організаціями, а також між самими міжнародними організаціями. Міжнародні організації виконують подвійну роль в міжнародній правотворчості, що зумовлено спроможністю міжнародних організацій сприяти державам у формуванні норм міжнародного права, коли беруть участь у правотворчій діяльності держав та забезпечують їх взаємодію на міжнародній арені. Саме наявність такої можливості зумовлюється, за твердженням науковців, тим, що міжнародна організація краще зорієнтована щодо необхідності розробки тієї чи іншої конвенції, що є результатом постійного вивчення ситуації в сфері, що відноситься до її компетенції [14, с. 176]. В системі міжнародних відносин міжнародні організації діють практично в усіх сферах від політичної до вузькоспеціалізованої, зокрема міжнародні організації галузевого характеру. Їх діяльність в багатьох випадках

вийшла за межі традиційно–координаційної компетенції, набуваючи власні оперативні функції, охоплюючи нові сфери, що являють інтерес для багатьох, а здебільшого і для більшості держав і людства в цілому [15, с. 5]. В такому випадку, коли відбувається регулювання відносин між державами, то функціональне призначення міжнародної організації, за словами В. Моравецького, полягає в тому, що вона може бути: ініціатором пропозиції про укладення міжнародного договору; автором проекту міжнародного договору; ініціатором дипломатичної конференції держав; ініціатором проведення конференції, а тому здійснювати узгодження та затвердження тексту договору в своєму міжурядовому органі; користуватися відповідними повноваженнями в сфері інтерпретації або перегляду договору, що був укладений за її участі [14, с. 110].

Інша можливість міжнародних організацій передбачає їх здатність формувати норми міжнародного права в самостійному порядку. В цьому випадку міжнародна організація сама створює відповідні норми права, що знаходять своє відображення у прийнятих нею рішеннях, які можуть мати як обов'язковий, так і необов'язковий характер, оскільки здебільшого в основі формування норм міжнародного права знаходиться інститут «узгодженості» інтересів між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. З'ясування юридичної природи відповідних міжнародних документів не є завданням даного дисертаційного дослідження, тому зупинимось лише на декількох існуючих в теорії держави і права точках зору науковців, які вважають, що нормативні резолюції створюють юридичні норми і відповідно можуть бути джерелами міжнародного права [16, с. 24]. На значенні обов'язкових нормативних резолюцій акцентує увагу О. Зайцева, вважаючи їх новими формами нормотворення і джерелами міжнародного права [17, с. 62]. Із зазначеного випливає самостійність міжнародних організацій як одних із основних суб'єктів в правотворчій міжнародній діяльності.

З'ясувавши важливість суб'єктів міжнародної правотворчості та певні особливості їх правового статусу, в цілому, можна стверджувати, що вони: мають офіційний характер, оскільки наділені відповідним правовим статусом; їх діяльність засновується на нормах міжнародного права; здійснюють діяльність у чітко визначених процедурних формах, які визначаються внутрішніми актами відповідних суб'єктів (міжнародні організації – статути), а також нормами національного права (держава); їх діяльність має чітко визначені сфери здійснення, що обумовлюється відповідними повноваженнями та впливає на форму міжнародних документів, котрі залежать від специфічного (особливого) статусу суб'єктів міжнародної правотворчості; мають цілеспрямований характер, оскільки їх діяльність направлена на розробку та створення ефективних і дієвих норм міжнародного права; переважно

мають колегіальний характер, оскільки прийняття рішення про підготовку проекту міжнародного документа приймається колегіально, основою чого є сукупність волевиявлення держав та узгодження позицій міжнародних організацій; володіють необхідною правоздатністю та дієздатністю, що проявляється в їх компетентності та здатності формувати норми міжнародного права; мають ініціативний характер, оскільки на основі виявлення необхідності забезпечення міжнародно–правовим регулюванням формується воля держав, яка і проявляється в процесі ініціювання творення норм міжнародного права.

Підбиваючи підсумки результату цього дослідження, слід звернути увагу на важливості суб'єктів міжнародної правотворчості в процесі формування норм міжнародного права, адже саме на них покладається основна роль у забезпеченні створення якісної системи міжнародних документів. Окрім того, ще раз доводиться ключова роль держави як одного із основних суб'єктів міжнародної правотворчості, яка своєю міжнародною діяльністю та співпрацею з іншими державами значно інтенсифікує здійснення міжнародної правотворчості. Визначається правовий статус міжнародних організацій, які за своєю природою покликані формувати норми міжнародного права в контексті як самостійного суб'єкта міжнародних відносин, так і в ролі певної міжнародно–координаційної інстанції між державами, а тому є поряд із державою одними із основних суб'єктів міжнародної правотворчості.

Використані джерела:

1. Шишко В. В. Культурологічні проблеми правотворчості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / В. В. Шишко . – К., 2004 – 18 с.

2. Тазиев Н.Д. Международное нормотворчество: современные способы создания правовых норм: автореф. дис… канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Н. Д. Тазиев. – Казань, 2002. – 24 с.

3. Международное право. Под. ред. Ю. М. Колосова, Э. С. Кривчиковой. – М. : Международные отношения, 2006. – 836 с.

4. Шпакович О. Особливості правотворчих актів та правотворча діяльність Європейського Союзу / О. Шпакович // Законотворчість. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом : зб. наук.-практ. матеріалів. – К. : Ін-т законодавства, 2005. – С. 67–73.

5. Пиголкин А.С. Подготовка проектов нормативных актов / Пиголкин А. С. – М. : Юридическая литература, 1968. – 166 с.

© Чаплюк О.І.

6. Дробязко С. Г. Правообразование, правотворчество, правоустановление, их субьекты и принципы / С. Г. Дробязко // Право и демократия : сб. науч. тр. – Минск, 2003. – Вып. 14. – С. 15–34.

7. Козловський А. А. Гносеологічна концепція права [Електронний ресурс] / А. А. Козловський // Наук. вісн. Чернів. держ. ун-ту. Право. – Чернівці : Рута, 2000. – Вип. 100. – С. 13–18. – Режим доступу :http://library.chnu.edu.ua/res//library/elib/visnyk_chnu/visnyk_chnu_2000_0100.pdf. – Назва з екрану.

8. Научные основы советского правотворчества : монография / отв. ред. д. ю. н., проф. Р.О. Халфина. – М. : Наука, 1981. – 316 с..

9. Каламкарян Р. А. Международное право : учебник / Р. А. Каламкарян, Ю. И. Мигачев. – М. : Эксмо, 2004. – 688 с.

10. Василенко В. А. Основы теории международного права / Василенко В. А.. – К. : Вища школа,1998. – 288 с.

11. Рияд Таха Шамсон. Соотношение международного и внутригосударственного (национального) права: теоретические аспекты : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.01 / Рияд Таха Шамсон. – М. : РГБ, 2003. – 327 с.

12. Шибаева Е. А. Международные организации в системе международно-правового регулирования международных отношений / Е. А. Шибаева // Советский ежегодник международного права, 1978. – М. : Наука, 1980. – С. 214–223.

13. Skubiszewski, K. Enactment of Law by International Organizations K / Skubiszewski // The British yearbook of international Law, 1965–1966. – Oxford, 1968. – Vol. – 41. – P. 198–274.

14. Моравецкий В. Функции международной организации / В. Моравецкий ; пер. с пол. – М. : Прогресс, 1976. – 378 с.

15. Маргиев В. И. Международные организации (теоретические аспекты) / Маргиев В. И. – Майкоп : Адыгея, 2001. – 476 с.

16. Маргиев В. И. Внутреннее право международных организаций / Маргиев В. И.. – Владикавказ : Изд-во СОГУ, 1995. – 220 с.

17. Зайцева О. Г. Международные организации: принятие решений / Зайцева О. Г.; [отв. ред. Г. И. Морозов]. – М. : Наука, 1989. – 159 с.

Стаття присвячена дослідженню значення суб'єктів міжнародної правотворчості, які формують норми міжнародного права. Виокремлено та проаналізовано особливості і правовий статус суб'єктів міжнародної правотворчості.

***Ключові слова**: міжнародна правотворчість, норми міжнародного права, суб'єкти міжнародної правотворчості, правовий статус суб'єктів міжнародної правотворчості.*

Статья посвящена исследованию значения субъектов международного правотворчества, которые формируют нормы международного права. Выделены и проанализированы особенности и правовой статус субъектов международного правотворчества.

***Ключевые слова**: международное правотворчество, нормы международного права, субъекты международного правотворчества, правовой статус субъектов международного правотворчества.*

The article investigates the importance of the subjects of international law-making process that shape international law. Allocated and analyzed the characteristics and legal status of subjects of international law-making process.

***Key words**: international law-making process, international law, subjects of international law-making process, the legal status of subjects of international law-making process.*

© Чаплюк О.І.